

232. Tápiósele, Tűzköves (KÖH 57580)

(Pest megye) B, Á, Ú

A Tápió mente szennyvíztisztítási és elvezetési rendszerének kiépítése és fejlesztése projekt részeként, Tápiósele mellett, egy szennyvíztisztító telep létesült. A kijelölt terület regisztrált régészeti lelőhelyre esik, így 2012 novemberében és decemberében próba-, illetve megelőző feltárást végeztünk. A munkálatok során mintegy 62 objektumot tártunk fel, amiket három korszakba soroltunk. A legkorábbi egységet a késő bronzkorba datálható 22 jelenség képezi. Ezek közül a legtöbb tárológödör, de van közöttük 2 kút, 3 agyaggyerő-gödörbokor is. Belőlük nagy mennyiségű, kézzel formált házikerámia, grafitos finom kerámia és állatsont került elő. A beruházási területen mintegy 30 Árpád-kori objektumot tártunk fel. Ezek egy fejlett településre utalnak, mivel a jelenségekből 4 a klasszikus, négyzetes formájú, kemencével és füstelvezetővel rendelkező, félig földbe mélyített lakóházak csoportjába tartozik. Ezek közül egynek megtaláltuk a bejáratánál található oszloprendszer nyomait is. Ezekon kívül 2, kemencével rendelkező, kisebb méretű műhely, és egy 4 kemencével ellátott munkagödör is előkerült. A telep objektumaiban csigavonalas és rádlimitás fazéktörödékek, valamint állatsontok voltak. A fennmaradó jelenségek az újkorban a területen levő juhakol, és az 50-es években létesített paradicsomfeldolgozó nyomai.

FARKAS ZOLTÁN

233. Tázlár, Templomhegy, „Pusztatemplom” (KÖH 35625)

(Bács-Kiskun megye) Sza, Á, I

Az „Árpád-kori–késő középkori temető, valamint templom feltárási kutatásának folytatása (Tázlár-Templomhegy)” címmel, a BKMMSz-el együtt, a Nemzeti Kulturális Alaphoz benyújtott pályázatunk támogatást nyert 2012-ben. A kutatást az NKA 3234/00211 pályázati azonosítószám alatt nyilvántartott engedélye alapján végeztük el. Az NKA Építőművészet és Örökségvédelem Kollégiuma 2012. júniusi ülésén 2 400 000 Ft támogatást ítél meg pályázatunk számára, illetve további 815 000 Ft-tal Tázlár Község Önkormányzata, 215 000 Ft-tal pedig az Ásatárs Kft. támogatta a munkát. A tervésztést 2012. szeptember 25. és október 15. között végeztük el.

A lelőhely a Soltvadkertre vezető műúttól közvetlenül É-ra, a Pedro-Boat holland hajógyártól közvetlenül Ny-ra terül el. A környék egyik legismertebb régészeti lelőhelye, melyet a népnyelve Templomhegy néven örzött meg. A területen a módszeres kutatások 2003 előtt még nem folytak. 2002-ben, a nagy kiterjedésű homokdombon ipari parkot kívánt létesíteni a tázlári önkormányzat. Az ehhez kapcsolódó területrendezés során kerültek elő az első sírok. Ennek bejelentése nyomán, 2003–2004-ben, Gallina Zsolt vezetésével, mintegy 5000 m²-t kutattak meg, és 376 régészeti objektumot tártak fel.⁵⁸ A lelőhely legkorábbi korszaka a szarmatákhoz (egy 2–3. századi falu, egy 3–4. századi temető, és egy a már a hun korba hajló, 4–5. századi település nyomai); egy későbbi fázisa az Árpád-korhoz volt köthető. A településobjektumok mellett a templom körüli temető 52 sírját is feltárták, melyekben igen kevés melléklet (hajkarikák, gyűrű, 1210–20-as években vert friesachi dénár) volt. Már ak-

kor kiderült, hogy a temetőt egy markáns, 2–3 m széles árok övezte, melyből számos vasszerszám: balta, kapa, sarló, ajtóvasalás; számos középkori téglá; nagy mennyiségű, nagyobb és égett kötőredék, köztük sok faragott kváderkő került elő, ami a templom erőszakos pusztulására utalt.

A tervésztés során a lehumusztolt, 9 m széles és 55 m hosszúságú, Ny–K-i és a 2 m széles, É–D-i irányú szelvényben, 674 m²-en, összesen 219 objektumot, illetve a nyelési szinten jelentkező, bolygatott emberi vázmaradvány jelentkezett. Ezek közül 13 szarmata településobjektumot (9 gödör, 2-2 épület és árok), illetve az Árpád-korhoz köthető 13 gödröt, 4 árkot, 3 épületet, 2 cölöplyuksort, 130 temetkezést és a templom falának 2 szakaszát volt lehetőségünk feltárni. Az említett objektumok mellett további 9 olyan településobjektumot (6 gödör, 3 cölöphely) is dokumentáltunk, melyek korát leletanyag hiányában nem tudtuk korszakhoz kötni. A Ny–K-i irányú szelvény ÉNy-i és É-i középső részén és az É–D-i irányú szelvényben, mintegy 45 sírt nem tártunk fel, ezeket visszatettük a foltokumentáció után.

A lelőhely legkorábbi objektumai szarmata korúak voltak. Két félig földbe mélyített épület (404., 415. obj.) helyezkedett el a megnyitott felületen, azonban a házak méretét egyik esetben sem lehetett meghatározni, mert mindkettőt vágta a 12. sz. széles Árpád-kori árok. Mindkét épületben megtaláltuk az igen mély, kítapasztott falú cölöphelyeket, melyek a nyeregetető tarthatták. Az egyik ház alján a keményre letaposott padlót is rögzíteni tudtuk. A feltárt gödrök kerek alakúak voltak, faluk méhkas alakú. A 395. árokból került elő nagyobb mennyiségű, a 4–5. századra keltezhető leletanyag (pl.: meredek falú tál), illetve a 2 épületből ennél valamivel korábbra keltezhető, korongolt és kézzel formált edénytörödékek láttak napvilágot.

Az Árpád-kori temető sírjainak egy részét korábbi, félig földbe mélyített épületekre (464., 468. obj.) ásták. Ugyanakkor voltak olyan településobjektumok (pl.: 12., 408., 450. obj.), melyek vágták a temetkezéseket. A településobjektumok közül a legjelentősebbek a megnyitott felület Ny-i részén feltárt épületek voltak. A 408. ház K-i és DK-i részén 2 szögletes alakú kemencét bontottunk ki, melyek közül az egyiket a templom falából származó téglákkal rakták körbe. A ház padlójának elbontása után, az É-i, a D-i és a K-i fal mellett, kb. 10 cm széles, falbélést tartó árkot, illetve közvetlen mellette kisebb méretű cölöplyukakat figyeltünk meg. A 463. és a 468. házakban a tetőt tartó cölöphelyek mellett egy-egy kemencét is kibontottunk. A 468. házban és annak környékén összesen 31 cölöphelyet dokumentáltunk.

A templom körüli temetőben, a feltárt 130 temetkezés mellett, még legalább 30–50 sírral számolunk az idén megnyitott szelvényben. A temető teljes, eredeti sírszámát nagyon nehéz megbecsülni, hiszen a temetőnek még csak kis részét ismerjük, továbbá számos sír elpusztult már az intenzív földművelés, kincskeresés, földelhordás során, de biztos nem tévedünk, ha ezt bőven ezer fölé tesszük. A sírok túlnyomó többsége nem a megszokott Ny–K-i irányban volt tájolva, hanem DNy–ÉK, sőt D felé elhajolva, azaz a fej volt DNy–D-i irányban. A két tájolási csoport (Ny–K, DNy–ÉK) közül a DNy–ÉK-iek rendre későbbiek voltak a másikkal. Ez a jelenség talán az eltérő népességre utalhat, habár a két csoport közötti szegényes leletanyagban nem volt különbség megfigyelhető. A sírgödrök alakja általában hosszúkás ovális volt, faluk egyenes, meredek vagy befelé enyhén rézsús. Több esetben is megfigyeltük, hogy a sírok alja vagy néha a fala is kemény

58 RKM 2003, 300–301.

lősős, feltehetően kitapasztolt volt. A többretegű temetkezések közül a magasabban fekvő sírok esetében a homokdomb erőteljes pusztulása miatt, illetve más temetkezések esetében a szuperpozíciók miatt nem volt érzékelhető a sírgödör betöltése és alakja. Három sírnál figyeltünk meg padmalyt, melyet a sírgödör bal, azaz a K-i oldalára ástak.

Mindösszesen 1 sírban találtunk koporsószeg-töredéket famaradvánnyal, illetve további 2 temetkezés betöltésében volt faszénmaradvány, mely nem feltétlenül utal koporsós temetkezésre. Míg az egyik sírban kisebb faszénmaradványt figyeltünk meg, addig egy másik sírgödörnek az alja teljesen faszénes volt, mely a temetést megelőző tisztító-szertartásra utalhat. Az elhunytak szorosan a test mellett fekvő, felhúzott vállú kartartása miatt több esetben feltételezhető a halotti lepel használata. Az elhunytakat nyújtott helyzetben, háton fekvé temették el. A kartartás is általánosnak mondható: mindkét kar a test mellett helyezkedett el, de néha előfordult az is, hogy az egyik kart a test előtt behajlították. A kézfejek a combcsontok mellett vagy a medencéken voltak. A megszokott fektetések mellett azonban néhány rendellenes temetkezést is feltártunk. A rendellenes temetkezések érdekessége, hogy az elhunytak nagyobb részben idős egyének voltak. Előfordult az elhunyt bal oldalra fektetése, vagy a lábainak enyhe, illetve erőteljes felhúzása és a karok könyökben történő derékszögű behajlítása is.

A sírokból bronz és ezüst, egyszerű, egymásra hajtott végű- és S-alakú, sima vagy bordázott végű hajkarikák, egyszerű bronz és ezüst huzalgűrűk, illetve egy-egy sírból ezüst *obulus*, vas koporsószeg-töredék és egy ásópapucs került elő.

A nehéz életet élő, és kétkezi munkát végző népesség csontjain számos patológiás elváltozás (kar-, láb- bordatörések, erős izomtapadások, reumás betegségek) figyelhető meg. Az egyik, rendellenes módon eltemetett férfi agykoponyáján erőteljesen kiugró (tumorra utaló) csontelváltozást figyeltünk meg.

A temető feltárása során már most kiderült, hogy az Árpád-kori és a talán később is használatba vett sírmezőt és a templomot hármass körárok övezte. Az árkok a temető aktuális határait is jelezték, de feltehetően védelmi funkcióval is bírtak. Ez igen ritkának mondható, de a nem távoli Csengelén is hasonlókat figyeltünk meg. Sírokat azonban az árkokon kívül, azokban, és azok alatt egyaránt találtunk, ami arra utal, hogy a temető fokozatosan terjeszkedett, bővült és nőtte ki magát az árkokon kívül is. A külső árok (12. obj.) egy 90–110 m átmérőjű területet övezhetett. Ebben az árokban számos érdekes leletet, vasszerszámot, ép malomkővet, a bronzos favödrot, a templomból származó faragott kő- és téglatöredéket leltünk. Az árok alsó részén megfigyelhető égett, faszénes, feltehetően a tatárjárás időszakából származó pusztulási rétegben leégett épület deszkafalai is az árokba dőltek. A középső árokban (450. obj.), az É–D-i és a Ny–K-i irányú szelvények találkozásánál 9 ép és összeroppant edényt (bekarcolt csigavonal díszes fazekakat és bográcsokat), illetve az edénydepótól Ny-ra egy hasra fektetett, hátra kötözött kezű, fordítva tájolt férfi csontváza (441. obj.) is előkerült. Az elhunyt a némileg feltöltődött árokban, az árok aljától 30–40 cm-rel magasabban feküdt. A vázzal egy szinten egy lefelé fordított, bekarcolt csigavonal díszes edény, egy vaskés, faragott templomkövek, továbbá az elhunyt koponyája mellett 5 vassarló feküdt egy kupacban.

Egy É–D-i irányú kutatószelvénytel tisztázni kívántuk a templom helyét is, amire eddig számos közvetett nyom (a felszínen található nagy mennyiségű kő és téglatöredék, embercsontok, templom körüli temető, körárokrendszer) utal, de

az eddigi feltárások még nem érintették. Most sikerült megtalálnunk a templomot és kis részletét fel is tártuk. De az utolsó pillanatban, mert csak alapozási árkának alja rajzolódott ki, igaz az nagyon szépen, szabályosan. Egy nagyobb talajrendezés, vagy mélyszántás már örökre eltüntette volna azt. A 9 m szélességű, tehát nagynak mondható falusi templom alapozása réti mészkőből és beléoltott mészből, felmenő falai réti mészkőből és téglából készülhettek. Az idő azonban eltüntette a falak nyomait. A templom pusztulása után a lakosság széthordta azt. A II. József kori I. katonai felmérés már nem tud róla, de a nép nyelvén megőrződött annak helye. Érdekessége a templomnak, hogy nem a megszokott K–Ny-i irányban építették meg, azaz a szentély nem K felé volt, hanem ÉK–DNy-i irányban volt a hossz tengelye. Ez magyarázatot adhat a sírok nagy részének DNy–ÉK-i tájolására is.

A megtisztított, restaurált, beletárolt leletanyag a Thorma János Múzeumba (Kiskunhalas) kerül.

Munkatársak: Barta Gábor és Móricz Róbert ásatási technikusok, Mihácz-Pálfi Anett régészhallgató (SzTE), Szabó Gábor, Antal Balázs, György Ferenc (Ásatárs Kft), Veres-Balogh Erzsébet, Hegyi Tibor és Ajtai Zoltán kézi földmunkások.

GALLINA ZSOLT – GULYÁS GYÖNGYI

234. Tiszadada, külterület útépités

(KÖH nyilvántartásban nem szerepel)

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) U?

Régészeti helyszínelést végeztünk Tiszadada külterületén, a Tiszadobra vivő műút D-i oldalán, ahol egy 1145 m hosszú és 5 m széles út építését kezdték meg. A humuszt 20–40 cm vastagságban termelték le a már meglévő földútról. A kevert, barnássárga homokos altalajban nem találtunk régészeti értékkel rendelkező tárgyakat, talajelszíneződéseket. A terület újkori épülettörmelékkel, szeméttel szennyezett: téglá, háztartási hulladékkal.

Az út K-i oldalán repce, a Ny-i oldalán friss vetés található. A Ny-i oldalt bejárva, az egyik kisebb homokdombon egy őskori lelőhelyre, feltehetően egy neolitik településre bukkantunk. A leletek a területen áthaladó magasfeszültségű vezeték D-i oldalán kerültek elő. A lelőhely az úttesttől kb. 5 m-re kezdődik, és a terület földrajzi adottságait kihasználva húzódik Ny-i irányban. Az építkezésnek ezen a szakaszán tölteni fogják az útalapot. A tükörszinten régészeti lelőhelyre utaló nyomot nem észleltünk. Az eltakarás miatt az építkezés így nem roncolja a lelőhelyet.

A megvizsgált területen a további kivitelezési munkálatokat engedélyeztük. Szóbeli megegyezésünk alapján a kivitelező vállalta, hogy az általa készített geodéziai bemérést a múzeum számára átadja, és felhasználni enged.

Munkatárs: Kiss László technikus.

SCHOLTZ RÓBERT

235. Tiszadorogma, Teremtőhát

(KÖH 16347)

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, B, Sza

1964-ben Kemenczei Tibor és K. Végh Katalin újkőkori leletanyagban gazdag tell településként azonosította a lelőhelyet, melyet 2012 júliusában újra bejártunk. A vizsgált terület Tiszadorogmától légvonalban 3,3 km-re, DNy-ra, a Tiszától 800 m-re, az egykori Teremtőtől és a gát nyomvonalától É-ra ta-